

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією

Юлії Лабецької

**Маріуполь
МДУ
2021**

УДК 811.14'06

Науковий редактор: кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету Юлія Лабєцька.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Маріупольського державного університету.
Протокол №6 від 02 грудня 2021 р.*

Редагування грецького тексту: Параскеві Калцуні.

Рецензенти:

Голубовська І.О., доктор філологічних наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Любченко Т.В., кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний лінгвістичний університет)

Г 80 Грецький лінгвокультурний простір : кол. монографія / За
заг. ред. Ю. Лабєцької. Маріуполь : МДУ, 2021. 372 с.

Монографія.

ISBN

© Колектив авторів, 2021

© МДУ, 2021

2.4 ПАРЕМІЇ РУМЕЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ

Ментальність кожного народу пов'язана з його сприйняттям Усесвіту. Разом із плеканням духовної і матеріальної культури формується етнічний світогляд як фундамент людської свідомості. Усе це знаходить відображення в мові, що є не лише «відомою системою прийомів пізнання», а загалом «шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів» [51, с. 163].

Метою дослідження є визначення ролі румейських паремій, що відображають один з ключових концептів культури надазовських греків у пареміологічній системі румейської мови, а саме родинні стосунки, а також їх класифікація на основі семантичних характеристик.

Статтю підготовлено в межах комплексної наукової теми кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету «Грецький лінгвокультурний простір».

Паремії завжди були й залишаються енциклопедією народного життя. Важко знайти таку ділянку побуту, взаємин між людьми і природним довкіллям, які б не знайшли відображення в народній мудрості. Видатний педагог К.Д. Ушинський писав, що в прислів'ях «як у дзеркалі відтворені всі сторони життя народу: домашня, родинна, рільнича, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу, на значення всіх явищ життя» [66].

Народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. У фольклорі будь-якого народу оспівуються велич людини, краса її духовних якостей. Народ-педагог послідовно бореться за право кожної людини розкрити свої найкращі риси. Водночас повсякденність не раз спонукала задуматися над тим, чому все те краще, чого досягло людство, не завжди властиве кожній окремій особі, чому одна людина добра, а інша – зла, одна щаслива, а інша – нещасна. Народ своїм допитливим розумом прагнув збагнути причину цього, заглибитись у духовний світ людини, виявити ті чинники, від яких насамперед залежить становлення людської особистості, і погляди спрямовував до сім'ї як першоджерела життя людини. Так поступово, завдяки багаторічним педагогічним пошукам, емпірично визрівали народні уявлення про основні чинники формування особистості [60, с. 38].

В українській народній педагогіці дається об'єктивне трактування суті спадковості та її місця у формуванні особистості. Багаторічні спостереження переконують, що спадково передаються лише певні фізичні ознаки (будова тіла, колір шкіри, очей, волосся), природні зачатки якихось здібностей або властивостей, деякі риси характеру. Проте більшість рис особистості не успадковується, а набувається [60, с. 38].

Іншим важливим чинником впливу на особистість народна педагогіка вважає середовище – стан взаємин у сім'ї, побут, звичаї і традиції, матеріальний стан, житлові умови.

Сім'я впливає на дитину з першого дня народження. Спосіб життя родини і характер спілкування з малям є визначальним щодо формування в дитини

перших звичок, від яких значною мірою залежатиме її майбутня поведінка [60, с. 38–39].

Одним із шарів паремій, які беруть участь у формуванні уявлень в становленні людини як особистості, є паремії на позначення родинних стосунків. Саме цьому ці дослідження завжди вирізняються **актуальністю**. А новизна розвідки полягає у тому, що тема родинних відносин саме у румейській мові рідко поставала предметом широкого кола дослідників.

Вивченню румейських паремій, присвячених відображенню родинних стосунків у традиційній сім'ї греків Надазов'я, присвячено кілька статей Ю.А. Потіпак та Н.К. Кобиленко в яких розглядаються статус та характеристика основних та другорядних членів грецької родини [52; 53; 73].

Дослідниця Ю.А. Потіпак зазначає, що тип грецької родини в Надазов'ї загалом такий самий, як і в Греції та в інших народів Європи: заснований на принципах моногамії та патріархальних традиціях [18, с. 147; 52, с. 519]. Згідно з результатами етнографічних досліджень представники тих або інших народів, потрапляючи до грецької сім'ї, дуже швидко адаптувалися, сприймаючи традиційну грецьку культуру як частину власного духовного життя; надалі такий член родини жив у відповідності з сімейними традиціями і нормами звичаєвого права, поширеними серед греків [48, с. 229].

Сім'я для греків мала першочергове значення у формуванні менталітету народу, основні риси якого зберігаються дотепер. Проте роль грецької родини у збереженні, передачі, трансформації традицій залишається маловивченою галуззю [48, с. 229].

Якщо систематизувати румейські паремії, які характеризують родинні стосунки, складається своєрідний «кодекс родинного виховання» [39, с. 19], який на сьогодні не втратив своєї актуальності.

Головою у родині завжди був чоловік. Його відрізняли такі риси, як хазяйновитість та працьовитість. Зазвичай гарний (у розумінні румеїв) чоловік мав бути одружений, мати обов'язково синів (наявність тільки дочок нібито не завершувала його образ повноцінного чоловіка). Своїх дітей чоловік мав виростити гідними та чесними людьми, вони ставали продовжувачами його роду. Це відображають наступні паремії: *Атьарнос дьихос тайфа – эн ама дьендро дьихос арзес* (людина без родини – як дерево без коріння); *Дьихос ту н сурбаджи ту спит клэй* (без хазяїна дім плаче); *Инэка дьихос андра, ама млар дьихос ханятя. Андра дьихос инэка, ама алгу дьихос ханяр* (жінка без чоловіка, як млин без крил. Чоловік без жінки, як кінь без вуздечки); *Тата дьихос педья, олу ту мляр дьихос ханятя* (батько без синів, як млин без крил).

До сьогодні у грецьких родинах чоловік ухвалює рішення, що стосуються всієї сім'ї. З глибокою пошаною ставиться до дружини: *Тыс фукраты т инэка-т, атос эн палкарс. Тыс фукраты тун андра-ц, аты эн курасея* (хто слухає жінку, той молодець, хто слухає чоловіка, та молодиця); *Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паллома нефтны* (чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою вкриваються).

Порівняно з чоловіком жінка у румейській родині мала дещо нижче положення, вона постає захисницею родинного вогнища, але, водночас, розумна

та хитра жінка могла вдало керувати діями чоловіка та направляти його. Від її поведінки та емоційного стану залежала атмосфера і добробут у родині: *Андра эн фтял, т инэка эн гула* (чоловік – голова, дружина шия). Гарна дружина завжди підтримує чоловіка, налагодить господарство, подбає про добробут родини: *Ациму лахарды ама тылага н клысия дьихос папа* (будинок без хазяйки, як церква без попа); *Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз* (у гарної дружини й на снігу котел кипить). Погана жінка все зруйнує: *То кало т инэка – фолэя плээн. То анунысто т инэка – то эш-с па хан* (гарна дружина гніздо в'є, а нерозумна й те, що є, розоряє); *Инэка пури на скон тун андра-ц алях псила, ки пури на тун катъыс-па алях хамила* (жінка може свого чоловіка дуже піднести, а може дуже принизити). Тому у пареміях нерідко надаються поради, яку жінку треба обрати чоловікові та які наслідки може мати гонитва за багатством та вродою: *Ан пер-с плушку инэка, нами тъарис тъя иси ас ту зисму-с вахтлыдъ-с* (якщо з багатою одружишся, не думай, що щасливо з нею проживеш); *Кало инэка – плушия, паракату инэка – гариплыя* (гарна жінка – багатство, погана – бідність) [52, с. 520].

Багато грецьких прислів'їв засуджують такі риси характеру в жінок, як неохайність, неробство, хитрість, балакучість, лінь, вередливість, непостійність: *Сасхапела инэка храшикит сухурку андра* (неохайній жінці потрібний сліпий чоловік); *Нами махтанэфкис ан т мурфия-с. Махтанэфт ан т дъулыя-с* (вродою своєю не пишайся, ділом своїм пишайся!); *Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здышен* (жінка вродлива, коли не дуже балакуча); *Тен ту куриц ато кало, ту эш мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эш цифло кардъыя* (не та дівчина гарна, в якої врода, а та дівчина гарна, в якої ніжна душа); *Ту кало т инэка – пула кала лэ, ту цано т инэка – мону клэ* (гарна жінка багато гарного каже, погана жінка завжди скиглить); *Эмбро стон козмо чичакиц, а пес спит – тын фидъиц* (на людях – троянда, а в домі – змія).

Румейський народ склав багато паремій, присвячених жінці-матері. Її любов до дитини – кришталево чиста та відверта, вона гаряче любить своїх діточок та завжди їх розуміє та підтримує: *Мана т хлядъя эн ах илю зесто* (материнське тепло жаркіше за сонце); *Ас ола тымизку агап – эн мана-с* (найчистіша любов – материнська); *Баладъы т глосса агрика-то моно мана* (мову дитини розуміє лише мати); *Мана т хулы – эн ама мартэшу шон: чалка анылыты ки стыгнон* (материнська злість, наче березневий сніг: швидко розтане та випариться на очах у всіх). Тому прислів'я, де мати постає байдужою до своїх дітей, свідчать про осудливе відношення людей до неї: *Пара тъя клапс мана, ас клапс ту мкро* (чим матері плакати, краще нехай дитина плаче).

Сімейна пара у румеїв обов'язково повинна мати дітей. Дім без дітей нагадує «в'язницю» або «могилу», він не має «душі»: *То спит ту эш балайдъа – то эн харатия. То спит ту теш балайдъа – то эн мурмор* (дім з дітьми – це радість; дім без дітей – це могила). Діти у грецьких родинах поважали і дещо побоювалися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, дочка вийти заміж [18, с. 148]. Хоча іноді зустрічалися різні форми протесту: таємні вінчання, перехід до іншого села: *Эн лаффо на стыкс т вруши, пара на стыкс ту*

куруц, ту ирев на вген ас тун андра (легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче вийти заміж) [48, с. 228-229].

Грецькі прислів'я вчать берегти сімейні традиції, поважати батьків й, загалом, старших за віком, а інколи навіть й досягати більшого за них: *Фукрис мана, патеран, тѣа дѣис-на дуня пула* (слухай матір, батька, довголітнім будеш на землі); *Йо-с ан эн палкарс, чалка ти ерна-с* (якщо син твій молодець, життю твоєму не скоро прийде кінець); *Папус эвалын млэя, тата-с эвалын абдѣея, а си вал эм млэя ки эм абдѣея!* (дід посадив яблуню, батько посадив грушу, а ти посади і яблуню, і грушу [52, с. 520].

У пареміях суворо засуджується невдячність, егоцентричність дітей та помилки в родинному вихованні: *Ан эш-с кало педѣы – ато эн джап. Ан эш-с паракату педѣы – ато эн пону* (коли в тебе гарний син – це гора, коли в тебе поганий син – це хвороба); *Тата харсин тун йо-т стафлэс, а йо-т ти дѣуй тун тата-т эна змандзица-на* (Батько подарував синові виноградник, а син не дає батькові навіть одне гроно); *Тыс ас спит-т сан теш, атос ас тун козму-на сан теш* (якщо до тебе вдома поваги немає, то й від людей не будеш мати); *Тун йо-с нами матѣыс-с на фай базари псуми, а н кор-с нами матѣыс на тѣматы ас хумшу-с* (не вчи сина їсти міський хліб, а дочку не вчи ночувати в сусідів).

Щодо другорядних членів родини, про тещу, тестя, свекра та зятя прислів'їв майже немає: *Гамброс – ти нышкит йо-с, ту стар – ти нышкит илоп* (зять не стане сином, як пшениця не стане вівсом).

Особливу роль у грецькій родині, як материкової Греції, так і Надазов'я, відігравала свекруха. Вона вважалася злісною, мала кепський характер і тому являла якусь небезпеку для невістки. У більшості місць проживання греків невістка була повністю підкорена свекрусі. Невістка повинна була раніше за всіх прокидатися вранці, розпалити пічку, приготувати воду та рушник для вмивання свекрухи та свекра, полити свекру та поцілувати йому руку, за що отримувала золоту монетку. Зберігався закон мовчання: невістка не розмовляла зі свекрами (у давнину мовчання могло тривати до п'яти років). Тому і в пареміях греків Надазов'я бачимо досить зневажливе ставлення до невістки. На неї дивилися, як на дармову робочу силу, часто кривдили, не рахуючись з нею: *Ныф камия-на ти нышкит кор-с, айц, тылага гамброс, камия-на ти нышкит йо-с*, (невістка ніколи не стане дочкою, як зять ніколи не стане сином); *Ныф индун памбать ки пелсин кату пас н петѣера-ц: ма олу эна петѣера-ц н курмо, понсин дѣыната* (невістка стала ватою й свекрусі на голову сіла, а у свекрухи голова все одно заболіла); *Харонс иртын на пер каньна ки тайфа-тын дрансан пас т ныф* (Харон прийшов забрати когось, і всі подивилися на невістку) [53, с. 262]. Проте, іноді все ж таки невістка виказувала непокору свекрусі: *Петѣера урмунывин т ныф-ц, а ныф-ц скотоньн мяныс* (свекруха невістку наставляла, а та мух біла).

До родинних цінностей, що стосуються зокрема виховання, можна також віднести низку прислів'їв щодо відношення людини до оточуючого її світу. Вони вчать потомків бережно ставитися до природи, рідної землі, планети. Адже людина несе відповідальність за все, що відбувається на землі, і внесок кожного з нас є цінним: *Тен паракату патус, эн паракату сурбаджис* (немає поганої

землі, є поганий господар); *Патос дъихос ту н козмо, ато эн ерму* (земля без людей – дика!).

Землю треба знати, поважати, любити, жити в гармонії з нею, оскільки *«катъа чичак эш дъыко-т мурдъыя* (кожна квітка має свій запах)».

Природа – не лише об'єкт для милування. Задля того, щоб вона дарувала свої багатства, людина теж повинна докласти зусиль: *Патус фаиз тун козму, ма патус-на храшкит файзму* (земля годує людей, але й земля потребує годування). *Калтери ан ти тмас-то, шумка ти вршикс-то* (влітку не приготуєш – взимку не знайдеш).

Народна мудрість застерігає від поспішних висновків, вчить правильно поводитися з природою, адже вона – це теж частина людського існування: *Ти камс псуми ах та старя, та тен кома пес та амбаря* (не спечеш хліба з пшениці, яка ще в полі колоситься); *Ту паракато ту дъендро ти храшкит путахлайму: храшкит вгальму ки дуграйму* (погане дерево не треба молодити, його треба зрубати й розпилити).

Отже, у прислів'ях греків Надазов'я можна простежити устрій традиційної грецької родини, проаналізувати її роль для членів суспільства, надати характеристику кожному члену родини, виділити чесноти, які цінуються у грецькому суспільстві. Загалом традиційна надазовська грецька родина за устроєм та розподілом ролей подібна до родин материкової Греції та інших балканських народів. Втім, паремії дозволяють виділити яскраві етнічні особливості побуту та культури греків Приазов'я.

Проблема відображення національного характеру в пареміях за своєю суттю є невичерпною, такою, що не може втратити актуальності, а отже, потребує подальшого вивчення, що ґрунтується на дотриманні історичної правди, а не уподобаннях та ідеології [28, с. 72]. Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівняльному дослідженні румейських паремій з урумськими, грецькими та українськими. Важливо було б залучити до аналізу й кримськотатарську мову, адже упродовж багатьох років румейська мова розвивалась під її впливом, ще під час проживання румеїв на теренах Криму.